

V zadnjem poglavju nas Fontana s sintezo prejšnjih poglavij in navezavo na probleme sodobnih družb popelje »zunaj zrcalne galerije«. Skozi nekatere nedavne in tudi še aktualne primere (na primer ljudski upor v mehiški deželi Chiapas, zniževanje stroškov proizvodnje s selitvijo v Tretji svet in izkoriščanjem tamkajšnje podcenjene delovne sile, problematika priseljencev v Evropi itd.) pokaže, kako so zgodovinske mentalne sheme Evrope pomanjkljive, pristranske in zato nezadostne za učinkovito pojasnjevanje takih sodobnih pojavov.

Po drugi strani pa Fontana ugotavlja, da je vzporedno z vladajočo mentaliteto in družbeno prakso skoraj vedno tudi v podrejenih slojih prebivalstva, obstajal (in obstaja tudi danes) tok (ali jih je bilo celo več), ki je kritično gledal na obstoječe razmere in sanjal o boljši, pravičnejši družbi. Kar je lahko, ob zavedanju pasti ogledovanja v olepšujočem zrcalu, dovolj dober obet za bolj optimističen pogled v prihodnost Evrope.

Alenka Švab

Mirjana Ule, Metka Kuhar: Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni modernosti. Ljubljana: Založba FDV in Center za socialno psihologijo, zbirka Psihologija vsakdanjega življenja, 2003
156 strani (ISBN 961-235-151-1), 3.510 SIT

V knjižni zbirki Psihologija vsakdanjega življenja, na Fakulteti za družbene vede, je pred kratkim izšla knjiga, v kateri se avtorici, Mirjana Ule in Metka Kuhar, lotevata obravnave spreminjanja pomembnega segmenta življenjskega poteka v pozni modernosti. V fokusu njunega razmišljanja so tranzicije v oblikovanje družine prokreacije oziroma tranzicije v starševstvo pri mladih. Knjiga obsega 156 strani in je razdeljena na dva avtorska dela. Prvega, ki predstavlja glavne spremembe življenjskih potekov v pozni modernosti, je skupaj z uvodom v knjigo napisala Mirjana Ule, drugega, ki se osredotoča na predstavitev sprememb v Sloveniji, pa je napisala Metka Kuhar.

Prvi del je razdeljen na tri glavna poglavja. V njih avtorica *Mirjana Ule* konceptualizira spremembe mladosti in življenjskih potekov v pozni modernosti. V prvem poglavju, *Vloga življenjskih potekov v moderni družbi*, najprej opredeli pojem življenjskih potekov in statusnih prehodov ter procese institucionalizacije življenjskih potekov. Sledi konceptualizacija prehodov, pri čemer avtorica loči med dvema vrstama prehodov v življenjskih potekih: prehodi v socialnem položaju oziroma statusni prehodi ter prehodi v socialni udeležbi posameznika oziroma interakcijski prehodi. Kljub razlikam med obema vrstama prehodov, je skupna lastnost prehodov dejstvo, da so danes izrazito tvegani. O tveganosti avtorica razmišlja še v zadnjem delu prvega poglavja, pred tem pa kot bistvene značilnosti (pozno)modernih življenjskih potekov izpostavi izbirnost ter individualizacijo.

Drugo poglavje se ukvarja z značilnostmi mladosti in mladih – odraslih v današnjem času. Teoretiki mladine ugotavljajo, da se moderna mladost kaže kot obdobje psihosocialnega moratorija. Čeprav posameznik v življenjskem poteku večkrat vstopa in izstopa iz različnih moratorijev, pa je za mladost specifično to, da je družbeno institucionaliziran moratorij, in sicer v treh smereh: mladost kot moratorij v smislu zgolj enega od obdobjev v življenjskem poteku; mladina kot moratorijska socialna skupina; oblikovanje značilnih življenjskih stilov in habitusov znotraj institucije mladosti. Avtorica nato analizira postadolescenco kot posebno obliko mladosti in predstavi glavne teoretske interpretacije tega obdobja. Glavni problem tega obdobja je uskladiti samopodobo z družbenimi pravili, kar lahko mladi izražajo v obliki zavzemanja politično radikalnih pozicij, čeprav to ni nujno. Raziskave mladine, tudi pri nas, so pokazale, da je lahko odziv tudi zavračanje

samopodobe, kar naj bi se začelo dogajati predvsem v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Sodobna mladost se kaže kot obdobje negotovosti in identitetne zmede, statusna neusklajenost mladih pa se najbolj kaže v času iztekanja mladosti. Za današnji čas je značilna ekonomska odvisnost mladih, ki se podaljšuje in hkratna vedno zgodnejša socialna neodvisnost. Kot ugotavlja avtorica, ostaja mladost obdobje globalne odvisnosti od odraslih, institucij, ki se vpletajo v življenje mladih, pa je vedno več. V nadaljevanju avtorica analizira prehode v odraslost in pri tem ugotavlja, da so se dogodile pomembne spremembe v institucijah, ki so do sedaj definirale prehode v odraslost: spremembe v družini, izobraževanju, v sferi dela, v politiki ter vsakdanjem življenju. Prehod med mladostjo in odraslostjo ni več oster in jasen, ampak zamegljen, obdobje mladosti pa ni več ključnega pomena za oblikovanje osebnosti. V zadnjem delu drugega poglavja avtorica ugotavlja, da se je spremenila tudi sama odraslost. Govori o novi odraslosti kot posledici socialnih, ekonomskih in tehnoloških sprememb. Danes je težko odrasti na način, kot je bilo to značilno za pretekla desetletja. Nekateri avtorji (na primer Côté) interpretirajo kot krizo odraslosti in ne krizo mladosti. To naj bi bilo posledica dejstva, da so danes identitete ljudi pod močnimi pritiski sodobnega potrošniškega kapitalizma. Socialni označevalci, ki so včasih omogočali tranzicijo v odraslost, so po mnenju Mirjane Ule, izgubili pomen in tako nimamo več jasnih definicij odraslosti. Njihovo mesto zavzemajo individualni označevalci.

Tretje poglavje je namenjeno obravnavi sprememb v zasebnosti in družinskem življenju, med njimi pa so izpostavljeni proces deinstitutionalizacije družine, spremembe v starševstvu in vloga žensk v procesih družinskega spreminjanja. Kot najpomembnejše družbene spremembe današnjega časa avtorica označi prav spremembe v vsakdanjem življenju posameznikov – na področju seksualnosti, ljubezni, partnerstva, odnosov in starševstva. Družina se pluralizira, pomemben fenomen pa je deinstitutionalizacija, s čimer označujemo upadanje pomena zakonske zveze in družine kot institucije. Avtorica podobno kot ostali teoretiki sodobnih družinskih sprememb opozarja, da ti procesi nikakor ne pomenijo izginjanja družine. V tem smislu deinstitutionalizacijo ne razumemo kot nekaj negativnega. Zoževanje institucionalnih funkcij družine namreč ustvarja prostor za individualizacijo življenjskih potekov družinskih članov. Spreminja se tudi starševstvo. V preteklosti sta bila zakonska zveza in starševstvo tesno povezana med seboj, danes se odločitev za starševstvo vse bolj prestavlja na kasnejša obdobja življenjskega poteka, zakonska zveza pa hkrati izgublja na pomenu. Spremenili so se motivi za odločitev za otroke in so danes povezani predvsem s psihološko utilitarnostjo otrok. Imperativi starševstva narekujejo vedno večjo pozornost do otrokove blaginje v vseh ozirih. Ključne agentke v družinskih spremembah so gotovo ženske. Njihova vloga v družini in pa izven nje (na primer množično zaposlovanje) se je v zadnjih nekaj desetletjih pomembno spremenila. Kot ugotavlja Mirjana Ule, spremembe v življenjskem poteku žensk ne producirajo samo novih žensk in mater, ampak tudi nove stare mame, kar povezujemo s spremembami v tretjem starostnem obdobju (na primer podaljševanje življenjske dobe). Spremembe v ženskih vlogah so postavile pod vprašaj spolno delitev dela, predvsem v zasebnosti. Vendar pa se tu še ni dogodil premik v večjo simetričnost. Avtorica tu odgovornost usmerja predvsem na oblikovalce družinskih politik, ki bodo morali iznajti takšne ukrepe za usklajevanje dela in družine, ki bodo upoštevali tudi spremenjena razmerja med spoloma.

Drugi del, avtorice Metke Kuhar, sestavljajo štiri glavna poglavja. Prvo, krajše, z naslovom *Mladi med omejitvami in izbiro*, predstavi glavne trende podaljševanja mladosti kot pomembne spremembe življenjskih potekov pozne modernosti in jih prikaže v luči dileme ujetosti mladih med možnostmi izbire ter omejitvami oziroma stranskimi učinki sprememb življenjskih potekov. Avtorica tu kot prvo značilnost predstavi glavne spremembe v spolnih vlogah, ki so prisotne tudi v Sloveniji. Tak primer je množično zaposlovanje žensk, ki pa ima v Sloveniji že dolgo tradicijo. Avtorica ugotavlja, da kljub temu, da se velik delež žensk, tudi z majhnimi otroki, zaposluje, te spremembe niso nujno vodile v spremembe spolne delitve dela v družini, kar v feministični teoriji poznamo kot fenomen dvojne obremenjenosti žensk. Res pa je, da se spremembe vseeno

dogajajo in so najbolj zaznavne prav pri mladih. Kot drugo značilnost navaja razpetost mladih med odvisnostjo (od staršev) ter osebno avtonomijo, ki je po mnenju avtorice eden izmed najbolj določujočih vidikov življenja mladih odraslih. Pri tem pa so opazne razlike med različnimi evropskimi državami. Medtem ko mladi v skandinavskih državah dom zapuščajo že v zgodnjih dvajsetih letih, se mladi v državah južno Evrope v družini orientacije zadržujejo še v zgodnjih tridesetih letih svojega življenjskega poteka. Kar je skupno vsem državam pa je izredna raznolikost različnih bivanjskih aranžmajev, ki pa vsi po vrsti odražajo določeno (ne nujno vedno ekonomsko) odvisnost mladih od staršev. Kot tretjo značilnost podaljševanja mladosti avtorica identificira upadanje rodnosti oziroma rodnostne spremembe nasploh. V vseh zahodnih družbah je zaznati upadanje rodnosti, zviševanje starosti matere ob rojstvu prvega otroka, te spremembe pa vplivajo na zamikanje vseh drugih tranzicij, na primer v prvo zaposlitev, preselitev v lastni dom, stabilno partnersko zvezo itd.

V drugem poglavju Metka Kuhar predstavi glavne modele prehodov iz mladosti v odraslost, vendar se pri tem zaveda, da obstajajo med državami pomembne razlike glede prehodov mladih v odraslost, razlike pa so očitne tudi znotraj posameznih držav. Identificirani modeli prehodov v odraslost so naslednji: sredozemski, nordijski, srednjeevropski, anglo-ameriški ter postkomunistični. Avtorica opozarja, da so situacije v posameznih državah preveč kompleksne, da bi jih lahko preprosto umeščali v določen model. Neka država je tako umeščena v določen model glede na to, katere značilnosti prehoda mladih v odraslost so primarne. V poglavju podrobneje predstavi značilnosti vsakega modela ter situacije v posameznih državah, ki se umeščajo v konkretnega od naštetih modelov.

Tretje poglavje *Mladi odrasli v Sloveniji* je osrednje v drugem delu knjige. Tu so predstavljene trendi sprememb v prehodih mladih v odraslost pri nas. Trendi so identificirani na podlagi izsledkov raziskav o mladini, ki jih kontinuirano izvaja skupina raziskovalcev Centra za socialno psihologijo (Fakulteta za družbene vede) pod vodstvom profesorice Mirjane Ule ter na podlagi uradnih statističnih podatkov in nekaterih drugih podatkovnih virov. Poglavje odpira pregled družinskih sprememb v Sloveniji kot jih beleži uradna statistika. Mednje štejem pluralizacijo družinskih oblik, zviševanje povprečne starosti ob prvi poroki, zmanjševanje števila porok, naraščanja števila izvenzakonskih rojstev, zviševanje povprečne starosti matere ob rojstvu prvega otroka itd. Sledi predstavitev rezultatov ankete *Mladi, družina, starševstvo*, ter rezultatov kvalitativne raziskave (fokusne skupine ter globinski intervjuji), ki ju je Center za socialno psihologijo izvedel v letu 2003. V anketi je sodelovalo 158 študentov in 127 študentk Univerze v Ljubljani. Kot kažejo podatki je prioriteta v življenju študentov in študentk razvijanje lastne osebnosti (to se zdi pomembno 93,3% vprašanih), sledi pa dosežena izobrazba. Na tretjem mestu je urejena partnerska zveza, otroci pa so pomembni dobri polovici vprašanih. Avtorica ugotavlja, da mladi danes razvijajo nova stališča do kombiniranja zasebnega in poklicnega življenja: »aktivno investiranje v poklino prihodnost pomeni aktiviranje prostega časa, celo brez žrtvovanja zabavne komponente tega časa« (str. 101). Raziskava je pokazala veliko diskrepanco med željo, da bodo študenti čez deset let živeli na svojem ter dejanskim deležem mladih, ki živijo na svojem. Rezultati raziskave so med drugim potrdili domneve, da zakonska zveza izgublja socialni pomen in se tudi ne povezuje z rojevanjem otrok. Odločanje o otrocih je postalo stvar osebne izbire, med anketiranimi pa le 25% študentk in 40% študentov misli, da morajo imeti otroke za izpolnitev svojega življenja. Hkrati se dvigujejo tudi zahteve starševstva. Mladi ocenjujejo, da je starševska vloga zelo zahtevna v vseh pogledih. Delitev družinskega dela bi morala biti po ocenah mladih enakomerna, tako tudi ocenjujejo, da si bodo delo v lastnih družinah delili s partnerjem oziroma partnerko.

Kvalitativni del raziskave se je spustil v vsebinsko analizo odnosa mladih glede starševstva in tranzicije v družino prokreacije. Analiza je potrdila, da mladi visoko cenijo partnerstvo, zdi se jim tudi pomembno v smislu socialne integracije, socialne in emocionalne podpore, in celo boljšega ekonomskega položaja. Zanimivi so tudi rezultati o razlogih za podaljšano bivanje pri

starših: pogost razlog je pomanjkanje denarja za preselitev na svoje, bivanje pri starših je udobno, odnosi med mladimi in njihovimi starši pa so manj konfliktni kot so bili pri prejšnjih mladih generacijah. Posebno podpoglavje je namenjeno analizi dejavnikov odločanja za starševstvo in tu so na podlagi kvalitativnega dela omenjene raziskave identificirane naslednje skupine razlogov: ekonomski razlogi (dohodek, stanovanje, stroški skrbi za otroke), preokupacija z delom (zahteve službe), osebnostni razvoj (samouresničevanje), izkoristiti prosti čas zase, imperativi starševstva (starševstvo kot velika odgovornost), emancipacija žensk, problem dnevnega otroškega varstva.

Knjigo zaključuje poglavje o družinski politiki in ukrepih, ki naj bi lajšali tranzicije v odraslost oziroma starševstvo. Evropske družinske politike so zelo različne (med drugim tudi zaradi različnih blaginjskih sistemov), vendar pa vse, tudi slovenska, vključujejo ukrepe za lažje usklajevanje dela in družinskega življenja, sistem družinskih servisov, še posebej pa otroškega varstva, ukrepe politike enakih možnosti, v nekaterih državah pa se oblikovalci družinskih politik poslužujejo tudi medijskih kampanj za promoviranje the ukrepov. V kratkem komparativnem pregledu nekaterih ukrepov družinske politike avtorica Metka Kuhar ugotavlja, da imamo v Sloveniji relativno dobro družinsko politiko, ki se lahko primerjamo z družinsko politiko skandinavskih držav.

Pričujoča knjiga se ponaša z natančno in vsestransko analizo pomembnih fenomenov družinskega življenja. Družinsko življenje nasploh doživlja pomembne preobrazbe, vendar pa se zdi prav tranzicija v odraslost ter oblikovanje družine prokreacije najbolj zanimiva. Avtorici sta se spustili v analizo fenomena spreminjanja družinskega življenja, kjer so spremembe najbolj očitne – v življenjskih potekih, ki se pluralizirajo – in to v tistem specifičnem segmentu življenjskega poteka, ki se spreminja najbolj radikalno in posledično vpliva tudi na druge segmente življenjskih potekov. Družinski poteki so danes vse prej kot moderni in linearni – postajajo izrazito nepredvidljivi, raznoliki in prav mladi so pomembni »določevalci« te raznolikosti – vsaj v segmentu, ko gre za njihove prehode v družino prokreacije.

Avtorici sta opravili kompleksno analizo, vključno s pregledom in refleksijo najpomembnejših teorij in interpretacij sprememb na področju mladine, starševstva ter življenjskih potekov v tem segmentu. Lotili sta se analize trendov tako v Sloveniji kot v tujini, ter še posebej analize družinske politike. Knjiga je dragocena med drugim zaradi komparativnega pristopa, ki omogoča umestitev družinskih trendov pri nas v širši evropski kontekst. Vemo, da so trendi spreminjanja družinskega življenja v Sloveniji podobni tistim v zahodnih državah, vendar pa se tudi zavedamo, da raznolike socialne, kulturne in druge okoliščine, ustvarjajo razlike med posameznimi državami. Nenazadnje tudi zaradi različnih pristopov v oblikovanju družinske politike, kar izpostavljata tudi avtorici. Knjiga je pomembna tudi zato, ker na enem mestu predstavlja tudi relevantne ugotovitve iz vrste raziskav o življenju mladih v Sloveniji, ki jih Center za socialno psihologijo kontinuirano izvaja že vrsto let. Izsledki ene novejših raziskav o starševstvu in mladih, ki so jo izvedli raziskovalci Centra, tako dopolnjujejo in poglobljajo informacije o spreminjanju družinskega življenja, ki smo jih doslej navadno pridobivali zgolj iz uradnih statističnih podatkov. Ti pa so, kot vemo, zelo omejujoči, pomanjkljivi in le redko odražajo najnoveše spremembe.

Knjiga Mirjane Ule in Metke Kuhar je tako dragocen in pomembne prispevek v preučevanju sodobnih družinskih trendov pri nas. Navdaja nas lahko z optimizmom, da zadnja leta naraščajoče število raziskav in publikacij s področja družinskega življenja vendarle obeta postopen razvoj študij družine tudi pri nas. Knjigo priporočamo v branje vsem, ki se strokovno ukvarjajo z družinskim življenjem in mladimi – tako raziskovalcem na teh področjih kot oblikovalcem družinske politike, ki bodo, upamo, izsledke pričujoče knjige tudi uporabljali. Knjiga bi morala biti obvezno čtivo študentom različnih področij družboslovja, še posebej pa sociologije. Dragocena bo pri pisanju diplomskih in drugih nalog, še posebej za tiste, ki jih zanimajo vsakdanje življenje, družinsko življenje, mladi ter družinski poteki.